

Nazwiska zamężnych kobiet a emancypacyjny charakter zmian społecznych²

Surnames of married women and the emancipatory character of social changes

DOI 10.25951/9543

Wstęp

Prezentowane rozważania wpisują się w dyskursy pedagogiki krytycznej i społecznej. Pedagogika społeczna analizuje i wspiera działania na rzecz inkluzji społecznej oraz kreowania pozytywnych środowisk wychowawczych, podczas gdy pedagogika krytyczna obnaża relacje władzy i zależności, budując krytyczną świadomość jednostek w celu wyzwolenia ich myślenia dla lepszego zrozumienia swojej sytuacji (Odrowąż-Coates 2021). Pedagog społeczny skupia się na oddziaływaniach środowiskowych i na tym, jak one wpływają na szanse życiowe i jakość życia jednostek. Natomiast pedagog krytyczny poszukuje mechanizmów społecznych kontrolujących i ograniczających zachowania jednostek w celu 'osadzenia' ich w określonej pozycji w strukturze społecznej. Mechanizmy te są często ukryte, nieświadomione, choć odgrywają ogromną rolę w utrzymaniu relacji władzy i podległości (Tamże). M. Czerpaniak-Walczak (2021, s. 32) pisze: "poprzez demaskowanie tych sił i ich zestawienie z idealnym poglądem na to, jak te siły mogą zostać osłabione, ludzie ograniczają działanie czynników opresji i podejmują działania oporowe i emancypacyjne". Rezonując z definicją pedagogiki krytycznej przedstawioną przez Marię Czerpaniak-Walczak, która pisze, o presjach społecznych i ich obnażaniu jako źródle uppełnomocnienia ('empowerment') jednostki, podejmujemy rozważania na temat zjawiska zmiany nazwisk

¹ Autor korespondencyjny.

² Praca powstała w ramach przygotowania narzędzi badań do rozprawy doktorskiej a same badania i narzędzia badań uzyskały pozytywną rekomendację Komisji Etyki Badań Naukowych Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej 2021

przez kobiety zawierające sformalizowane związki małżeńskie. Pragniemy także podzielić się autorskim narzędziem pomiaru o nazwie Deklaratywna Skala Emancypacji, które ma na celu zdiagnozowanie formacji światopoglądowej i biografii społeczno-edukacyjnej kobiet podejmujących decyzję o zmianie nazwiska, pozostania przy nazwisku panieńskim – rodowym czy też o połączeniu tych dwóch tożsamości córki i żony.

Należy mieć na uwadze, że najczęściej nazwisko rodowe w polskim kontekście historyczno-kulturowym jest nazwiskiem ojca. Imię i nazwisko stanowią bardzo ważny fundament osobistej tożsamości każdego człowieka. Tymczasem w wielu krajach, w tym w Polsce, pomimo braku prawnego przymusu, istnieje patriarchalna tradycja przyjmowania przez kobietę nazwiska męża po zawarciu związku małżeńskiego. Powoduje to, że to właśnie od kobiety oczekuje się zmiany czegoś, co definiuje ją od urodzenia. Patrylinearność nazwiska rodowego uznana jest za tak naturalną, tak głęboko zakorzenioną w kulturze, że nie była ona do tej pory ‘podważana’ w polskim piśmiennictwie feministycznym. Niemniej na przestrzeni ostatnich dekad zaobserwowano pewne zmiany społeczne w tym zakresie.

Rozdział 1

Najnowsze dane statystyczne pozyskane z Kancelarii Prezesa Rady Ministrów RP, dotyczące wyboru nazwiska przez Polki po zawarciu związku małżeńskiego, wskazują na pewną powolną, ale dostrzegalną zmianę społeczną³. Oficjalne statystyki w zakresie praktyk związanych z nazwiskami kobiet, obejmujące okres od 2015 do połowy 2021 roku, przedstawiono w tabeli 1 oraz na rycinie 1. W 2015 roku Polki, które pozostały całkowicie przy swoim nazwisku, stanowiły ok. 5% kobiet zawierających związek małżeński. W 2021 roku udział procentowy wynosił odpowiednio już 7,56%, co oznacza wzrost o ponad 2,5 punkty procentowe w porównaniu do roku 2015. Podobnie w przypadku niejako „kompromisowego” rozwiązania, w którym łączone są obydwa nazwiska – rodowe i męża – można dostrzec wzrost w wyborze tej opcji przez kobiety, poczynając od obserwacji wartości 11,49% w 2015 roku, a kończąc na 12,90% w 2021 (wzrost o 0,6 punktów procentowych). Rozwiązanie polegające na całkowitym przyjęciu nazwiska męża na przestrzeni sześciu lat „traciło na popularności”, zanotowano w jego przypadku spadek o 3,81 punktów pro-

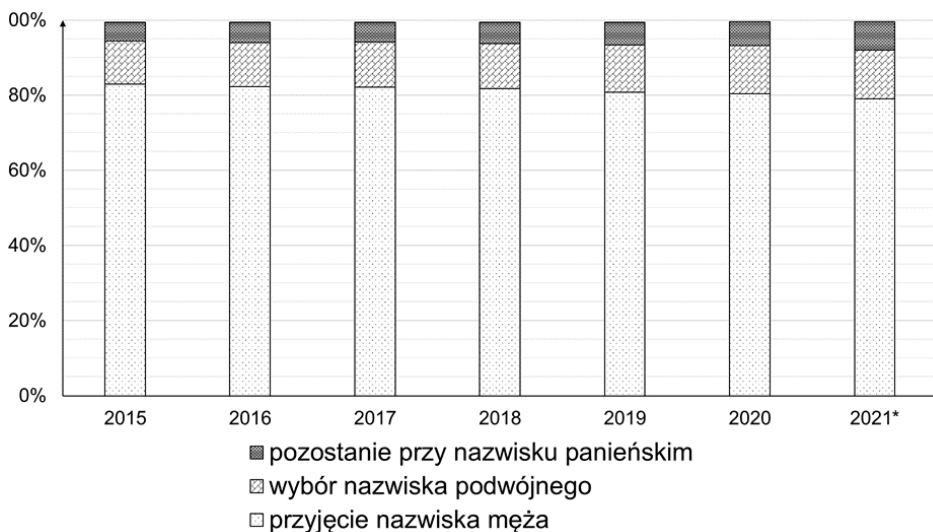
³ Dane pozyskane z Kancelarii PRM RP 2021 w odpowiedzi na specjalnie sprofilowane zapytanie.

centowych z 82,89% do 79,08%. W zestawieniu tabelarycznym uwzględnione zostały także pozostałe przypadki, np. połączenie nazwiska kobiety z częścią nazwiska mężczyzny, połączenie części nazwiska kobiety z nazwiskiem mężczyzny, utworzenie nazwiska kobiety z części nazwiska mężczyzny, literówki itp., które zostały pominięte w umieszczonych wykresach.

Tablica 1. Udział procentowy kobiet w zależności od wyboru nazwiska po zawarciu związku małżeńskiego w latach 2015–2021 w Polsce

Liczba wystąpień	Rok zawarcia małżeństwa						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021*
Kobiety, które pozostały przy swoim nazwisku	5,02%	5,35%	5,30%	5,67%	6,10%	6,30%	7,56%
Kobiety, które przyjęły nazwisko mężczyzny	82,89%	82,23%	82,09%	81,77%	80,86%	80,42%	79,08%
Kobiety, które połączyły swoje nazwisko z nazwiskiem mężczyzny	11,49%	11,86%	12,07%	12,01%	12,49%	12,80%	12,90%
Pozostałe przypadki	0,60%	0,56%	0,55%	0,55%	0,56%	0,49%	0,46%

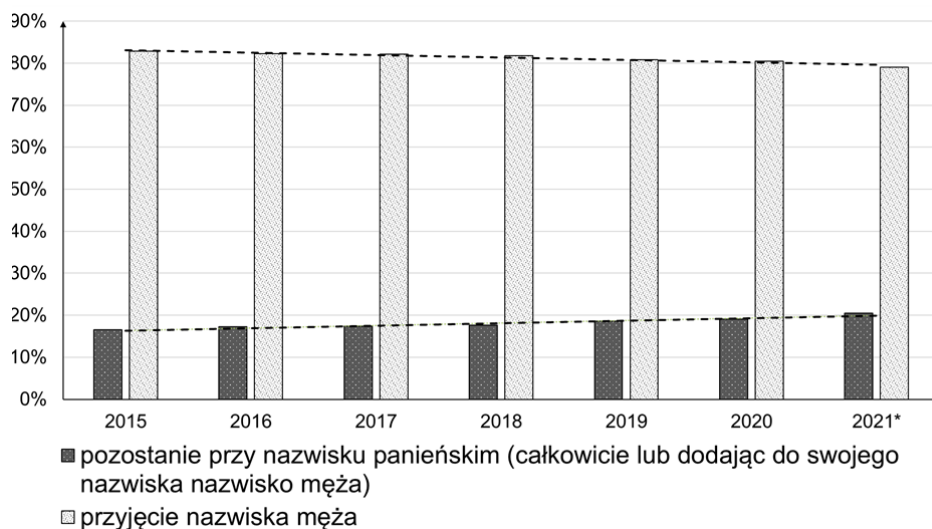
Źródło: opracowanie własne.

Rys. 1. Udział procentowy kobiet w zależności od wyboru nazwiska po zawarciu związku małżeńskiego. Dane obejmują okres od roku 2015 do połowy 2021

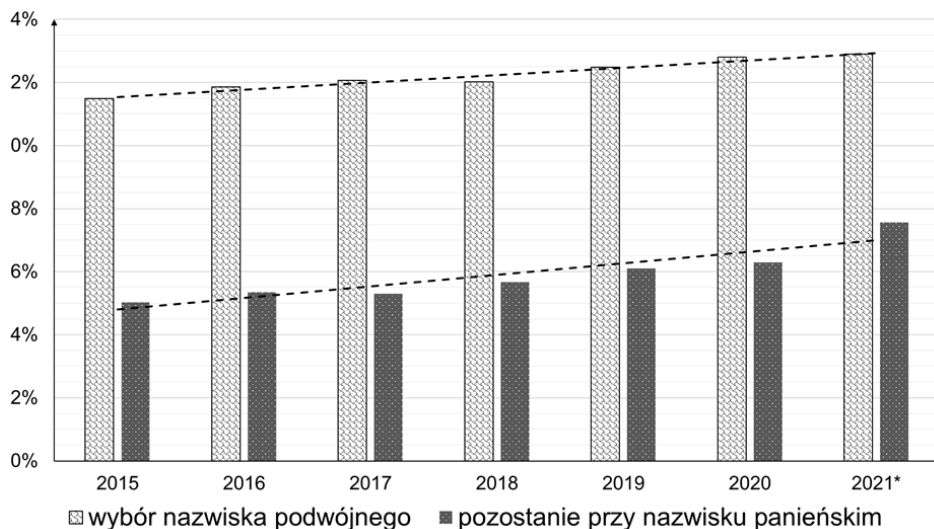
Źródło: opracowanie własne.

Zauważalna jest więc tendencja do odchodzenia od przyjmowania nazwiska męża na rzecz pozostawiania w jakikolwiek sposób przy swoim dotychczasowym nazwisku przez kobiety co obrazuje rysunek 2 z naniesionymi liniami trendu omawianej zależności. Na wykresie zestawiono ze sobą przypadki przyjęcia nazwiska męża ze scalonymi ze sobą wariantami: pozostania całkowicie przy swoim dotychczasowym nazwisku oraz z połączeniem nazwiska dotychczasowego z nazwiskiem męża. Rysunek 3 przedstawia udział procentowy kobiet, które pozostały przy panieńskim nazwisku oraz tych, które wybrały nazwisko dwuczłonowe, wśród kobiet wychodzących za mąż na przestrzeni ostatnich kilku lat. Można zauważyć, że procent kobiet, które pozostają przy swoim nazwisku po ślubie zmienia się z większą intensywnością względem części kobiet, które wybierają nazwisko łączone. Niemniej jednak najważniejszą obserwacją jest fakt, że w porównaniu z rokiem 2015 aż o 24% więcej kobiet w roku 2021 zdecydowało się na pozostawienie swojego nazwiska lub przyjęcie nazwiska dwuczłonowego (rys. 2, 3).

Rys. 2. Udział procentowy kobiet w zależności od wyboru nazwiska po zawarciu związku małżeńskiego. Dane obejmują okres od roku 2015 do połowy 2021

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 3. Udział procentowy kobiet, które w jakikolwiek sposób pozostały przy swoim dotychczasowym nazwisku. Dane obejmują okres od roku 2015 do połowy 2021

Źródło: opracowanie własne

Rozdział 2

Uwzględnienie krytyki feministycznej w pedagogice społecznej opisuje E. Górnikowska-Zwolak (2009), definiując pedagogikę społeczną wrażliwą na nierówności płci jako ‘gender sensitive social pedagogy’. Dyskurs feministyczny w pedagogice jest próbą rozpoznania obszarów zaniedbań wobec kobiet i zagrożeń dla ich stanowienia o sobie. Jest też wyrazem określonego, pro-równościowego lub emancypacyjnego światopoglądu. Nazwisko, jako znacząca część składowa tożsamości indywidualnej, powinno zostać poddane analizie w celu uzupełnienia wiedzy o polityczno-pedagogicznych uwarunkowaniach przestrzeni społecznej, w której funkcjonują Polki. W polskim krajobrazie społeczno-edukacyjnym kwestie zmiany nazwiska w kontekście pedagogiki krytycznej nie zostały jeszcze dostatecznie wysycone. Dotychczas badacze polscy i międzynarodowi skupiali się głównie na ‘pracy na dwóch etatach’ (Hochschild 1989), na podziale obowiązków domowych, na zagadnieniu ‘szklanego sufitu’ oraz na kwestiach macierzyństwa i opieki nad dzieckiem (Berruti, Vassalini 2003). Inni rozpatrywali różnorodne paradygmaty oceny stratyfikacji społecznej, gdzie w interpretacji tradycyjnej pod uwagę brano status głowy rodziny (Bianco 1997). Jeszcze inni skupiali się na reprezentacji politycznej (Siemińska-Żochowska 2005). Mimo że

w kwestiach semantycznych zauważano patriarchalizm językowy (Sharpe 2002), temat zmian nazwisk kobiet przy zamążpójściu nie został jeszcze rozwinięty. Tematyka ta wydaje się być niezmiernie ważką na arenie międzynarodowej. Choć Cele Zrównoważonego Rozwoju 2030 i regulacje prawne UE dotyczące równości płci koncentrują się na dostępie do edukacji, wynagrodzeniach, przemocy wobec kobiet i udziale kobiet w polityce, temat zmiany nazwiska przez kobiety nie jest kwestionowany. W kontekście pedagogiki krytycznej i emancypacyjnej omawiany zwyczaj może być postrzegany jako forma przemocy symbolicznej (Kopciewicz 2005; 2011).

Wpisując uwarunkowania związane z praktykami stosowania nazwisk po zamążpójściu w horyzont światopoglądowy, osadzony w określonej ideologii dotyczącej 'ja' indywidualnego i 'ja' w związku, opracowano narzędzia do zdiagnozowania formacji ideologicznej kobiet zamężnych. Kobiety te z jednej strony podążają za tradycją, formalizując związek z mężczyzną, co może świadczyć o ich przekonaniach światopoglądowych dotyczących tego rodzaju związków, z drugiej strony nie wszystkie kobiety powielają dominującą w Polsce tradycję dotyczącą przyjmowania nazwiska męża po ślubie. Wydaje się interesujące, co może być czynnikiem różnicującym tego rodzaju wybory. W niniejszym opracowaniu przedstawione zostanie jedno z narzędzi mających posłużyć ujawnieniu czynników różnicujących, narzędzie o nazwie Deklaratywna Skala Emancypacji (DSE). Na dzień dzisiejszy narzędzie zostało przetestowane na preliminarnej ponad 100-osobowej grupie respondentek dobranych celowo. Na tej podstawie określono trafność i rzetelność narzędzia. Wyniki testu oraz treść narzędzia zamieszczono w kolejnej części pracy.

Rozdział 3

Deklaratywna Skala Emancypacji (DSE) autorstwa Anny Odrowąż-Coates oraz Joanny Pawłowskiej to kwestionariuszowe narzędzie badawcze służące do pomiaru deklarowanego przez kobiety powyżej 18 roku życia poziomu emancypacji. Nie jest to narzędzie o charakterze testu psychologicznego czy psychometrycznego, niemniej poddane zostało testowaniu pod względem rzetelności i trafności. Kwestionariusz składa się z dwóch części. Pierwsza zawiera 26 pytań, z czego 25 pierwszych to pytania zamknięte, umieszczone na skali Likertowskiej od 0 do 10, a ostatnie z nich posiada kafeterię półotwartą. Ta część dotyczy ogólnych kwestii emancypacji, np. poziomu własnej gotowości do podjęcia walki o swoje prawa czy poziomu zadowolenia ze swojej pracy.

Dru­ga część kwestionariusza, która koncentruje się na preferowanym wyborze nazwiska dla poszczególnych członków rodziny, po każdym pytaniu zamkniętym, posiada także pytanie otwarte z prośbą o uargumentowanie decyzji.

Badanie może być przeprowadzane grupowo lub indywidualnie. Czas badania jest nieograniczony, wynosi przeciętnie od 5 do 10 minut. Kwestionariusz został poddany procedurze testowania na próbie 100 kobiet. Uzyskano rzetelność alfa Cronbacha wynoszącą 0,84. Narzędzie jest rekomendowane przede wszystkim do badań naukowych, kierowane do badaczy społecznych, szczególnie pedagogów i socjologów.

Należy zauważyć, że przedstawiona w artykule walidacja narzędzia jest walidacją preliminarną, testową, podstawową, przeprowadzoną na niewielkiej próbie 100 kobiet, spełniających kryteria wiekowe (kobiety dorosłe w wieku 'rozrodczym') i kryterium małżeńskiego stanu cywilnego. Planowane są dalsze testy na większej, kwotowo dobranej próbie respondentek, z uwzględnieniem trafności konwergencyjnej i dywergencyjnej, eksploracyjnej analizy czynnikowej i konfirmacyjnej analizy czynnikowej.

Autorzy testu: A. Odrowąż-Coates, J. Pawłowska

Wiek: Dorośli, kobiety

Procedura: Badanie grupowe lub indywidualne, czas badania nieograniczony, przeciętnie od 5 do 10 minut

Szczególnie przydatne dla: pedagodzy, socjolodzy, badania społeczne

Opis: Deklaratywna Skala Emancypacji (DSE) to kwestionariuszowe narzędzie badawcze służące do pomiaru deklarowanego przez kobiety powyżej 18 roku życia poziomu emancypacji. Kwestionariusz składa się z dwóch części. W pierwszej części znajduje się 26 pytań, z czego 25 pierwszych pozycji to pytania zamknięte, umieszczone na skali Likerta od 0 do 10, a jedno ostatnie pytanie posiada kafeterię półotwartą. Ta część dotyczy ogólnych kwestii emancypacji, np. poziomu gotowości do podjęcia walki o swoje prawa czy poziomu zadowolenia ze swojej pracy. Druga część kwestionariusza, która koncentruje się na preferowanym wyborze nazwiska dla poszczególnych członków rodziny, po każdym pytaniu zamkniętym, posiada także pytanie otwarte z prośbą o uargumentowanie decyzji.

- Rzetelność:** Kwestionariusz został poddany procedurze testowania. Uzyskano rzetelność na zadowalającym poziomie (Alfa Cronbacha wynosi 0,84).
- Zastosowanie:** Deklaratywna Skala Emancypacji (DSE) jest rekomendowana przede wszystkim do badań naukowych.
- Kategoria:** A

DEKLARATYWNA SKALA EMANCYPACJI (DSE)
A. Odrowąż-Coates, J. Pawłowska

I. Zaznacz na skali 0–10, jak oceniasz:

1) poziom swojego zadowolenia z życia, gdzie 10 to maksymalny, a 0 to minimalny poziom zadowolenia z życia

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

2) poziom swojego poczucia spełnienia, gdzie 10 to maksymalny, a 0 to minimalny poziom poczucia spełnienia

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

3) poziom swojej gotowości do podjęcia walki o swoje prawa, gdzie 10 to pełna gotowość, a 0 to zupełny brak gotowości

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

4) poziom swojego zadowolenia ze związku, w którym jesteś, gdzie 10 to maksymalny poziom zadowolenia, a 0 to brak zadowolenia (jeśli nie jesteś w związku, weź pod uwagę swój ostatni związek, jeśli nie byłaś nigdy w związku – pomóż to pytanie)

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

5) poziom gotowości do kompromisu w związku kosztem swoich praw, gdzie 10 to pełna gotowość do pójścia na kompromis, a 0 to zupełny brak gotowości

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

6) poziom swojego zadowolenia z pracy zawodowej, gdzie 10 to maksymalny, a 0 minimalny poziom zadowolenia (jeśli aktualnie nie pracujesz, weź pod uwagę ostatnio wykonywaną pracę zawodową; jeśli nigdy nie pracowałaś zawodowo – pominięto pytanie)

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

7) na tle populacji w Twoim wieku swój wygląd zewnętrzny, gdzie 10 to bardzo dobrze, a 0 to bardzo źle

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

8) na tle reszty społeczeństwa polskiego swoją sytuację materialną, gdzie 10 to najwyższy stopień zadowolenia, a 0 to brak zadowolenia ze swojej sytuacji materialnej

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

9) swoje możliwości sukcesu zawodowego, gdzie 10 to bardzo duże możliwości sukcesu, a 0 to brak takich możliwości

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

10) swoją sytuację jako kobiety w społeczeństwie polskim, gdzie 10 to bardzo dobrze, a 0 to bardzo źle

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

11) pozycję kobiet w społeczeństwie polskim, gdzie 10 to bardzo dobrze, a 0 to bardzo źle

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

12) swoje cechy osobowości na skali 1–10, gdzie 10 to cechy typowo kobiece, a 0 – typowo męskie

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

13) odbiór społeczny kobiet w Polsce przez ogół opinii publicznej, gdzie 10 to bardzo dobrze, a 0 to bardzo źle

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

14) swoją gotowość przyjęcia nazwiska partnera (w tym jako drugi członek do Twojego nazwiska rodzowego) po ślubie (jeśli już je przyjęto, proszę wybrać 10), gdzie 10 to pełna gotowość, a 0 to całkowity brak takiej gotowości (jeśli nie dotyczy – zaznacz, jak postąpiłabyś w hipotetycznej sytuacji lub pomiń to pytanie)

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

15) gotowość nadania nazwiska partnera waszym wspólnym dzieciom (w tym jako drugi członek do Twojego nazwiska rodzowego), gdzie 10 to pełna gotowość, 0 – całkowity brak takiej gotowości (jeśli już je przyjęto proszę wybrać 10, jeśli dzieci noszą Pani nazwisko, proszę wybrać 0; jeśli nie posiadasz, ale planujesz mieć dzieci, oceń swoje preferencje, w innym przypadku pomiń to pytanie)

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

16) swój instynkt macierzyński (rozumiany jako chęć i gotowość posiadania potomstwa), gdzie 10 to bardzo silny, a 0 – brak

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

17) poziom partycypacji partnera w obowiązkach domowych, gdzie 0 to brak jego partycypacji, 5 to równy podział obowiązków, 10 to maksymalny poziom partycypacji partnera przy braku Pani partycypacji (jeśli nie dotyczy zaznacz preferowaną sytuację bądź pomiń to pytanie)

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

18) poziom swojego zadowolenia z podziału obowiązków domowych pomiędzy Tobą i partnerem, gdzie 10 to maksymalny poziom zadowolenia, a 0 to brak zadowolenia (jeśli nie dotyczy – pomiń to pytanie)

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

19) poziom partycypacji partnera w opiece nad dzieckiem/dziećmi, gdzie 0 to brak partycypacji, 5 to równy podział obowiązków, 10 to maksymalny poziom partycypacji partnera przy braku Pani partycypacji (jeśli nie dotyczy zaznacz preferowaną sytuację bądź pomiń to pytanie)

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

20) swój związek, gdzie 10 to maksymalny poziom pozytywnej oceny związku, a 0 to całkowity brak zadowolenia ze związku (jeśli nie jesteś w związku, weź pod uwagę swój ostatni związek, jeśli nie byłaś nigdy w związku – pomiń to pytanie)

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

21) swoje możliwości awansu zawodowego, gdzie 10 to bardzo duże, a 0 to brak możliwości awansu zawodowego (jeśli aktualnie nie pracujesz, weź pod uwagę ostatnio wykonywaną pracę zawodową; jeśli nigdy nie pracowałaś zawodowo – pomiń to pytanie)

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

22) poziom swojego przekonania, że kobiety powinny pracować zawodowo, gdzie 10 to całkowite poparcie dla pracy zawodowej kobiet, a 0 to brak poparcia dla pracy zawodowej kobiet

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

23) poziom swojego przekonania, że kobiety powinny wykonywać zawody w powszechnym mniemaniu zarezerwowane dla mężczyzn (np. strażak, górnik), gdzie 10 to całkowita akceptacja dla wykonywania przez kobiety takiego zawodu, a 0 – brak akceptacji

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

24) poziom swojego przekonania, że wystarczająco dużo kobiet pełni funkcje polityczne, gdzie 10 oznacza maksymalny poziom tego przekonania, a 0 poczucie, że za mało kobiet pełni funkcje polityczne

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

25) poziom swojej emancypacji, gdzie 10 to maksymalny poziom emancypacji, a 0 to brak wyemancypowania

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

26) Wyobraź sobie, że Twoja pełnoletnia córka, niebędąca w związku, spodziewa się dziecka. W sytuacji idealnej, Twoim zdaniem, córka powinna (wybierz preferowaną przez Ciebie sytuację):

- wziąć ślub z ojcem dziecka
- stworzyć związek partnerski z ojcem dziecka
- wychowywać dziecko samodzielnie
- oddać dziecko
- nie urodzić dziecka
- sama podjąć decyzję
- inne:

II. Preferencja nazwiska po ślubie

Wybierz odpowiednią dla Ciebie sytuację i wyjaśnij swój wybór.

Wybierz właściwą dla Ciebie sytuację po ślubie (jeśli nie dotyczy, zaznacz, którą opcję wybrałabyś hipotetycznie):

- pozostała(by)m przy własnym nazwisku rodzowym
- zmieniła(by)m nazwisko na nazwisko partnera
- przyjęła(by)m podwójne nazwisko (swoje i partnera)
- nie będę chciała wziąć ślubu
- inne:

Jaki jest (byłby) powód powyższej decyzji?

.....

Mój partner po ślubie (jeśli nie dotyczy, wybierz preferowany przez Ciebie scenariusz):

- pozostał(by) przy własnym nazwisku rodzowym
- zmienił(by) nazwisko na nazwisko partnerki
- przyjął(by) podwójne nazwisko (własne i partnerki)
- nie będę chciała wziąć ślubu

Moje dziecko/dzieci noszą/będą nosiły:

- moje nazwisko
- nazwisko podwójne (moje i ojca)
- nazwisko ojca

- nie dotyczy
- inna odpowiedź:

Jaki był/byłby powód powyższej decyzji?

.....

Druga, opisowa część kwestionariusza umożliwiła uzyskanie wstępnych danych na temat motywów wyboru nazwiska przez kobiety po zawarciu związku małżeńskiego. Dane te posłużą w projektowaniu scenariusza wywiadu do dalszych badań, niemniej już na tym etapie mogą być interesujące poznawczo. Wśród kobiet, które przyjęły(by) nazwisko męża najczęściej pojawiającą się odpowiedzią była „tradycja”, ujęta przez jedną respondentkę jako „szacunek do kultury, w której się wychowałam i którą wspieram; uważam, że tak ma być”. Większość kobiet zwracała także uwagę na kwestie przynależnościowe do tej samej rodziny, zwłaszcza na współdzielenie nazwiska z dziećmi. Związany jest z tym pragmatyzm tego rozwiązania, np. udogodnienia formalne w przypadku brania kredytu, odbioru korespondencji na pocztę czy brak konieczności udowadniania relacji rodzinnych w wymagających tego sytuacjach. W pewnych przypadkach o decyzji zaważyły też inne kwestie praktyczne: krótsze i „ładniejsze” nazwisko męża, złe skojarzenia lub brak utożsamiania się z nazwiskiem rodowym czy chęć posiadania nowych personaliów. Niektóre respondentki przyznały, że to przede wszystkim ich partnerom zależało na przedłużeniu swojego nazwiska rodowego, w niektórych sytuacjach do tego stopnia, że kobiety decyzji dokonały pod naciskiem męża.

W odpowiedziach kobiet, które pozostały(by) całkowicie przy swoim nazwisku rodowym, na pierwszy plan wysuwały się kwestie związane z poczuciem tożsamości czy rozpoznawalnością nazwiska panieńskiego wśród znajomych i w środowisku zawodowym. Argumentem za zachowaniem status quo były także aspekty pragmatyczne, rozumiane tym razem jako brak konieczności dopełniania czasochłonnych formalności związanych ze zmianą dokumentów. Niektóre respondentki zwróciły uwagę, że przyjęcie nazwiska męża kojarzy się im z praktykami patriarchalnymi, czy wręcz wywołuje w nich skojarzenie bycia własnością męża.

Do których narracji, spośród tych wymienionych dotychczas, bliżej jest osobom decydującym się na nazwisko dwuczłonowe? Okazuje się, że o wyborze tego rozwiązania przesądzają niejednokrotnie zarówno chęć pozostania rozpoznawalną wśród znajomych i w środowisku zawodowym, kwestie tożsamościowe czy przywiązanie do własnego nazwiska, jak i dążenie do stworzenia

rodziny o tym samym nazwisku/tożsamości. Dużo zwolenniczek tego wyboru podkreślało jego egalitaryzm i możliwość pogodzenia racji dwóch stron wchodzących w związek małżeński. Zastanawiające jest jednak, czy faktycznie jest to rozwiązanie równościowe w sytuacji, gdy tylko jedna ze stron przyjmuje nazwisko drugiej? Ponadto przyjęcie nazwiska dwuczłonowego nie jest pozbawione wad związanych z wymianą dokumentów i późniejszym „użytkowaniem”. Jeśli nowe nazwisko jest długie, może przysparzać problemów w codziennym życiu, zwłaszcza gdy zaistnieje konieczność umieszczenia go w wąskich rubrykach formularzy urzędowych.

Rozdział 4

Bianco (1996), Bourdieu (1988), Agacinski (2000) i Bem (2000) wskazują na utrzymującą się dominującą rolę mężczyzn w społeczeństwach europejskich z uwagi na ugruntowanie w szeroko rozumianej tradycji i kulturze o korzeniach patriarchalnych, która sięga głębiej niż postanowienia prawne i dyskurs publiczny. Wzrost krytycznej świadomości społeczeństwa nie jest jeszcze w stanie zagwarantować rewolucji proegalitarnej w obszarach głęboko zakorzenionych w praktykach religijnych i tradycji kulturowej (por. Sharpe 2002; Titkow 2007; Gromkowska-Melosik 2011; Odrowaz-Coates 2015). Niemniej poszukiwania uwarunkowań ideologicznych, kształtujących postawy związane z praktyką dotyczącą nazwiska kobiet, wydaje się być przyczynkiem do kreowania tej krytycznej, freirejańskiej świadomości. Jak wynika z fazy testowej, czyli z empirycznych badań pilotażowych, przygotowujących narzędzia do badań właściwych (zaplanowanych w już celowo dobranych grupach), motywy kobiet do podjęcia określonych decyzji dotyczących swoich nazwisk są zróżnicowane i można w nich wyróżnić te związane z dążeniami emancypacyjnymi oraz te związane z tradycją i zachowawczością. Spostrzeżenie to pozwala na wyodrębnienie triady czynników uwarunkowanych ideologicznie, gdyż rozwijanych w procesach socjalizacji i edukacji: poczucia tożsamości, poczucia sprawczości, sfery konfliktu wewnętrznego na linii tradycja (kolektywizm) – wolność (indywidualność). L. Waga zwraca uwagę na doświadczanie wolności i doświadczenie nicości (2019, s. 30). Polemizować można z przytoczonymi przez D. Chojnowskiego (2020, s. 265) cytatami z Petera McLarena, wskazującymi, że emancypacja i równość są sloganami bez pokrycia, kreowanymi dla ideologizacji „bezrefleksyjnych” jednostek, które w społeczeństwach rynkowych nie doszły do szczytu drabiny społecznej. Zaprzeczeniem tej tezy jest coraz bardziej

wyraźne dążenie kobiet i mężczyzn do równowagi i równości w sferze zatrudnienia oraz dość wyraźna statystycznie, choć powolna, zmiana społeczna w zakresie zróżnicowania praktyki przyjmowania nazwisk 'po mężu' przez kobiety.

Wnioski

W kontekście pedagogiki krytycznej i społecznej jest to temat jeszcze nowy, wymagający dalszego rozpoznania. Artykuł ten jest, w świetle tej myśli, próbą podjęcia szerszego dialogu nad tożsamością kobiet, znaczeniem praktyk społeczno-kulturowych dotyczących ich nazwisk. Ma on też na celu przedstawienie incydentalnego narzędzia badań w tym zakresie oraz wstępnego procesu jego walidacji do dalszych badań empirycznych. W artykule wykorzystano także trudno dostępne dane statystyczne dotyczące zmian w zakresie praktyk związanych z nazwiskami kobiet po zawarciu sformalizowanych związków małżeńskich. Z danych tych wynika, że mamy do czynienia ze zmianą społeczną, która właśnie teraz następuje, więc właśnie teraz warto ją uchwycić i rozważyć. Poszukiwania informacji o świadomej i nieświadomionej emancypacji kobiet zawierających związki małżeńskie powinny być i będą kontynuowane. W ramach doktorskiego projektu badawczego dotyczącego patrylinearnej tradycji przyjmowania nazwiska przez kobiety planowane jest m.in. zastosowanie techniki wywiadu czy ankiet, co uzupełni stan wiedzy na ten temat.

BIBLIOGRAFIA

- Agacinski S. (2000), *Polityka płci*, Warszawa: KR.
- Bem S. L. (2000), *Męskość. Kobiecość. O różnicach wynikających z płci*, Gdańsk: GWP.
- Bianco M. L. (1996), *Classi e reti sociali. Risorse e strategie degli attori nella riproduzione delle diseguglianze*, Bolonia: Il Mulino.
- Bourdieu P. (1998), *La domination masculine*, Paris: Edition du Seuil.
- Brickell K., Maddrell A., Martin A., Price L. (2013), *By any other name? The Women and Geography Study Group*, "Area", 45(1), s. 11–12.
- Chojnowski D. (2020), *Krytyka kapitalizmu jako droga do otwierania nowych obszarów emancypacji w oświacie*, "Studia z Teorii Wychowania", XI 2(31), s. 263–297.
- Chybicka A. (2010), *Culture and Gender an intimate relation*, Gdańsk: GWP.
- Czerepaniak-Walczak M. (2021), *Teoretyczne i badawcze osiągnięcia pedagogiki krytycznej w Polsce*, "Studia z Teorii Wychowania", 1(34), s. 27–45.

- Domański H. (1999), *Zadowolony niewolnik idzie do pracy*, Warszawa: IFiS PAN.
- Domański H., Titkow A. (1995), *Co to znaczy być kobietą w Polsce*, Warszawa: IFiS PAN.
- Fromm E. (1999), *Miłość, płęć i matriarchat*, Poznań: Rebis.
- Górnkowska-Zwolak E. (2006), *Myśl feministyczna jako nurt rozważań w pedagogice społecznej*, Mysłówice: Wydawnictwo Górnośląskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Kardynała Augusta Hłonda.
- Gromkowska-Melosik A. (2011), *Edukacja i (nie)równość społeczna kobiet*, Kraków: Impuls.
- Hochschild A.R. (1989), *The Second Shift: Working parents and the revolution at home*, New York: Viking.
- Hryciuk R., Kościańska A. (2007), *Gender perspektywa antropologiczna*, Warszawa: WUW.
- Kopciewicz L. (2005), *Kobiecość, męskość i przemoc symboliczna, Polsko-francuskie studium porównawcze*, Kraków: Impuls.
- Kopciewicz L. (2011), *W dniu ich święta. Przemoc symboliczna, media i podmiot kobiecy w świadomości grup pokoleniowych*, Kraków: Impuls.
- Melosik Z., Szkudlarek T. (1998), *Kultura tożsamość i edukacja. Migotanie znaczeń*, Kraków: Impuls.
- Odrowąż-Coates A. (2015), *A gated community as a 'soft' and gendered total institution*, "International Sociology", 30(3), s. 233–249.
- Sharpe J. (2002). *Gender in a political and patriarchal world*, w: K. Anderson, M. Domosh, S. Pile, N. Thrift (eds), *The handbook of cultural geography*, London: Sage.
- Siemieńska-Żochowska R. (2005), *Płęć a władza, zarządzanie i etyka (badanie radnych Warszawy)*, w: R. Siemieńska (red.), *Płęć, wybory, władza*, Warszawa: Scholar.
- Siemieńska-Żochowska R. (2003), *Aktorzy życia publicznego. Płęć jako czynnik różnicujący*, Warszawa: Scholar.
- Titkow A. (2007), *Tożsamość polskich kobiet, Ciągłość, zmiana, konteksty*, Warszawa: IFIS PAN.
- Waga L. (2019), *Demokracja i wartości w wychowaniu. O epistemologicznym statusie doświadczenia w pragmatyzmie*, "Studia z teorii wychowania", X 4(29), s. 29–46.

STRESZCZENIE

W tekście przedstawiono rozważania zakotwiczone w kontekście pedagogiki krytycznej i pedagogiki społecznej, dotyczące emancypacyjnego wymiaru obserwowanej w ostatnich dekadach powolnej, ale wyraźnej zmiany społecznej w zakresie praktyk związanych z nazwiskiem kobiet po zawarciu związku małżeńskiego. W tekście prezentujemy

oficjalne, trudno dostępne, dane statystyczne w tym zakresie, wskazując na zmianę społeczną o charakterze emancypacyjnym. Wydaje się interesujące, że kobiety podążające tradycyjną ścieżką sformalizowania swojego związku, jednocześnie coraz częściej dążą do zachowania nazwiska pochodzenia (które najczęściej jest nazwiskiem ‚po mieczu’) lub łączą obie tożsamości, przyjmując podwójne nazwisko. Celem artykułu jest zaprezentowanie autorskiego narzędzia do samooceny: Deklaratywnej Skali Emancypacji (DSE), która została przetestowana na próbie pilotażowej w zakresie trafności i rzetelności. Narzędzie to zostanie poddane dalszym testom na większej populacji.

SŁOWA KLUCZOWE pedagogika społeczna, pedagogika krytyczna, nazwisko rodowe i nazwisko nabyte, tożsamość, kobiety, zmiana społeczna

SUMMARY

The text contains considerations anchored in the context of critical pedagogy and social pedagogy on the emancipatory dimension of the slow but clear social change observed in recent decades in the field of practices related to the surname of women after getting married. We present difficult to obtain, official statistical data, pointing to a social change of an emancipatory nature. It seems interesting that women who follow the traditional path of formalizing their relationships, at the same time increasingly strive to keep the surname of origin (which is most often the surname of their father) or combine both identities using a double surname. The aim of the article is to present a tool for self-assessment: the Declarative Emancipation Scale (DSE), which was tested on a preliminary sample in terms of accuracy and reliability. The tool will be continuedly tested on a larger population.

KEYWORDS Social pedagogy, critical pedagogy, family name and the assumed married name, identity, women, social change

ANNA ODROWAŻ-COATES – Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej

JOANNA PAWŁOWSKA – Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej
Pedagogika / Pedagogy

Przysłano do redakcji / Received: 06.05.2022

Daty recenzji / Revised: 17.06.2022; 26.06.2022

Data akceptacji do publikacji / Accepted: 01.10.2022